

DANTE ALIGHIERI — poeta, myśliciel, ur. w 1265 we Florencji, zm. 13 lub 14 IX 1321 w Rawennie.

Uczęszczał prawdopodobnie do szkoły przyklasztornej, a następnie odebrał uniwersyteckie wykształcenie humanistyczno-filozoficzne i prawnicze; jego mistrzem intelektualnym i duchowym był pisarz i polityk Brunetto Latini, krzewiciel sztuki oratorskiej we Florencji. D. w latach 1295–1302 brał udział w politycznym życiu kraju. Po aneksji Florencji przez Francuzów, wywołanej niezgodą polityczną i klęską partii białych, do której należał D., nowe władze skazały go na wygnanie, a następnie na śmierć; po amnestii w 1315 nie skorzystał z możliwości powrotu, podkreślając tym samym swą niewinność i manifestując poczucie krzywdy.

W początkowym okresie twórczości D. pisał sonety, kancony, ballady, sekstety, które dopiero po śmierci poety ułożono w zbiór *Canzoniere*, zw. *Rime* (Ve 1491); część tych utworów włączył do *Vita nuova* (Fi 1576; *Nowe życie*, Wwa 1902); dominująca tu tematyka miłosna wywodzi się z tradycji liryki prowansalskiej, preferującej zdematerializowaną, ujętą w określoną konwencję idealizującą postać ukochanej kobiety; uczucie potraktowane jest również jako źródło odnowy moralnej, ma charakter niemal sakramentalny dzięki specyficznemu uduchowionemu ujęciu postaci adresatki oraz nadaniu religijno-mistycznych cech reakcjom podmiotu, jak gdyby celebrującego swój stan uczuciowy. Odmienny charakter ma powstałe w latach 1303–1308 *Convivio* (Fi 1490), dzieło o elementach filozoficznych, religijnych i politycznych, będące wykładnikiem szczególnego kultu D. dla kultury starożytnej, usytuowane na styku myśli średniowiecznej i renesansowej, powstałe pod eklektycznym patronatem intelektualnym pism Arystotelesa, Platona, Boecjusza, Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu. Za Boecjuszem głosił D. m.in. przekonanie o możliwościach kultur moralnie uświadamiających i wzbogacających życie; za Arystotelesem akcentował aktywność jako moralny obowiązek człowieka, chociaż zgodnie z duchem Ewangelii wyższą wartość przypisywał życiu kontemplacyjnemu, które prowadzi do szczęścia i świętości; podkreślał też związek piękna, a zwł. mądrości i wiedzy z moralnością. Z Arystotelesa wywodzi się też silna akceptacja przekonania o zdeterminowaniu możliwości rozwoju wiedzy ludzkiej przez umiejętności rozumu oraz traktowanie jej jako odbicie mądrości Boga; szczególną wagę ma tu także arystotelesowska koncepcja Absolutu jako pierwszej przyczyny sprawczej i ostatecznego celu; pod wpływem tomistycznej tradycji teologicznej ujmował D. m.in. koncepcje poznania istoty Boga, struktury nieba, zbawienia, łaski. Za Albertem Wielkim i Tomaszem z Akwinu głosił, że natura i stworzenie są odbiciem natury Stwórcy, a Słońce jest symbolem Boga. Zawarte w *Convivio* poglądy polityczne opierają się na *Polityce* Arystotelesa.

Do największych arcydzieł literatury europejskiej zaliczana jest powstała w latach 1307–1321 *La commedia* (rozpowszechniona w ok. 500 rpsach), nazwana przez potomnych *Divina* (Foligno 1472; *Boska komedia*, tłum. J. Korsaka, Wwa 1860; tłum. E. Porębowicz, Wwa 1904, 1990⁶; tłum. A. Świdorska, Kr 1947, Kęty 1999, 2001³), poemat pisany w strofach trzywersowych (tercynach); składa się z trzech części (po 33 pieśni) — *Piekło*, *Czyściec*, *Raj*. Jej osnową kompozycyjną jest przedstawiona w formie wizji wędrówka przez 3 światy pozagrobowe, ukazująca w alegoryczny sposób podnoszenie się czło-

wieka z grzechu, a następnie przez samoświadome uznanie winy i pokutę — dojsie do prawdy i świętości, która stanowi warunek spotkania człowieka z Bogiem. Opierając się na elementach z różnorodnych systemów filozoficznych ujawnia się tu także D. rozumienie mistyki; zasadza się ono na przekonaniu, że dążenie do Boga wywołane jest siłą tęsknoty człowieka, pragnieniem woli i naturalną potrzebą poznania; to również powoduje niejako wyjście istoty boskiej naprzeciw człowiekowi. Decydującą rolę spełnia tu jednak ekstatyczne uczucie, które przygotowuje człowieka do spotkania z Bogiem; zetknięcie się człowieka z Absolutem poprzedzone jest koniecznością pokonania kolejnych stopni (m.in. piękno Boga i światło są „pośrednikami”, które pociągają poetę ku Bogu). Wiodącą funkcję spełniają w *Boskiej komedii* następujące motywy: miłości do Boga, do idealnej kobiety (Beatrycze) i do rodu ludzkiego; na skali wartości D. obok mądrości najwyższą wartość ma wszechogarniająca miłość (w czym dostrzega się wyraźny wpływ duchowości franciszkańskiej); dzieło to zawiera też szeroką panoramę ludzkich odczuć i doświadczeń, refleksję nad egzystencją człowieka, uwikłaną w zło i upadki, ale wypełnioną również nieustanną potrzebą doskonalenia się, dochodzenia do świętości.

D. napisał także ok. 1304 traktat łac. *De vulgari eloquentia* (Vicenza 1529), podejmujący próbę wyodrębnienia wł. języka literackiego (*vulgare illustre*), który jest „dostojnym językiem” najwybitniejszych poetów. Poglądy polityczne, zwł. dotyczące władzy świeckiej i duchownej, zawarł D. w powstałym ok. 1310 *De monarchia libri tres* (Bas 1559).

Wyd. kryt. dzieł D. ukazało się pt. *Le opere di D.* (Fi 1921) oraz pt. *Le opere di D. Alighieri* (I–XV, Mi 1965–). Problematyce twórczości D. poświęcono m.in. *Manuale Dantesco*, wyd. G. J. Ferrazzi (I–V, Bassano 1865–1877); „Deutsches D.-Jahrbuch” (L 1867–1877, Je 1920–1921, B 1923–1924, Wei 1925–); *Dizionario Dantesco*, wyd. G. Pollet (I–VII, Siena 1885–1892), „Il Giornale Dantesco” (Fi 1889–); „Bollettino della Società Dantesca Italiana” (Fi 1890–); *Enciclopedia Dantesca*, wyd. G. A. Scartazzini (I–II, Mi 1896–1898), „Studi Danteschi” (Fi 1920–) oraz *Enciclopedia Dantesca*, wyd. U. Bosco (I–VI, R 1970–1976, 1984²).

Bibliografia: L. Perroni-Grande, *Saggio di bibliografia dantesca*, I–III, Messina 1902–1904; K. Michalski, *Mistyka i scholastyka u D.*, w: *Święty Franciszek z Asyżu. Studia i szkice*, Kr 1928, 35–77; M Barbi, *D. Vita, opere e fortuna*, Fi 1933 (*Dante*, Wwa 1965); É. Gilson, *D. et la philosophie*, P 1939, 1986⁴; H. Friedrich, *Die Rechtsmetaphysik der „Göttlichen Komödie”*, F 1942; R. Guardini, *D.-Studien*, I–II, Mn 1951–1958; A. Valensin, *Le christianisme de D.*, P 1954; W. Preisner, *D. i jego dzieła w Polsce*, To 1957; B. Stambler, *D. Other World. The „Purgatorio” as Guide to the „Divine Comedy”*, NY 1957; M. Gogacz, *Uwagi na temat mistyki w „Boskiej komedii” D.*, ZNKUL 2 (1959) z. 1, 65–82; K. Morawski, *D. Alighieri*, Wwa 1961; J. Sulowski, *Metafizyka światła w „Boskiej komedii” D.*, RT 3 (1961), 195–213; O. Lagercrantz, *Fran Helvetet till Paradiset*, Sto 1964 (*Od piekieł do raju. D. i „Boska komedia”*, Wwa 1970); *Atti del Congresso Internazionale di Studi Danteschi*, Fi 1965; E. Esposito, *Gli studi danteschi dal 1950 al 1964*, R 1965; G. Fallani, *D. Poeta, teologo*, Mi 1965; A. Stępień, *Średniowieczny obraz świata a „Boska komedia” D.*, ZNKUL 8 (1965) z. 4, 37–46; L. Martinelli, *Dante*, Palermo 1966, 1973²; *La filosofia dell’amore nelle opere di D.*, R 1967; L. Blasucci, *Studi su D. e Ariosto*, Mi 1969; E. Blochet, *Les sources orientales de la „Divine comédie”*, P 1969; L. M. Batkin, *D. e la società italiana del trecento*, Bari 1970; J. Pépin, *D. et la tradition de l’allégorie*, Mo 1970; A. Vallone, *Dante*, Mi 1971, 1981²; F. da Mareto, *Bibliografia dantesco-francescana*, Parma 1972; P. A. Amargier, *Quando amor mi spira. D. et l’intention d’amour*, RThom 81 (1973), 63–72; A. Scott, *D. Allegory*, Romance Philology 26 (1973), 555–591; R. G. Green, *Blake and D. on Paradis*, Comparative Literature 26 (1974),

51–61; M. Bambeck, *Göttliche Komödie und Exegese*, B 1975; D. Heilbronn, *D. Gate of Dis and the Heavenly Jerusalem*, *Studies in Philology* 72 (1975), 167–192; K. Morawski, *Wstęp*, w: Dante Alighieri, *Boska komedia. Wybór*, Wr 1977, III–CXVIII; H. H. Schless, *D. Comedy and Conversion*, *Genre* 9 (1977), 413–427; T. Ascari, *D. Alighieri. Vita ed opere*, Modena 1995; *D. e la scienza*, Ravenna 1995; A. Brodskij, *W cieniu D.*, *Zeszyty Literackie* 14 (1996) z. 3, 63–73; A. Kuciak, *Norwid wobec D.*, *Pamiętnik Literacki* 87 (1996) z. 3, 33–59; F. Cheneval, *La philosophie et le bonheur de D. Alighieri*, *SMed* 33 (1998), 73–96; J. C. Boswell, *D. Fame in England*, Lo 1999; R. W. B. Lewis, *Dante*, NY 2001.

Antoni Bednarek